

Reconstrucția identității într-o instituție totală. Cazul „badantelor”¹ române în Italia

Vasilica Andronic
Universitatea din București

This study aims to reveal a series of theoretical guidelines regarding the restructuring of women's identity in the emigrational process, focusing on how the particularities of work available for women migrants (assisting the elders, 24 hours a day, or house-keeping) contribute to this identity reconstruction process. The micro-institution of domicile as a main setting of activity for the women migrant has as equivalent the concept of „total institution” developed by Erving Goffman in „Asylums”. The empirical research took place during October 2006-February 2007, on the occasion of an Erasmus Scholarship, at the University of Studies in Turin, and it mainly consisted in interviewing 20 Romanian women migrants, using the biographical method. For a better comprehension of this material, we should underline the fact that the interviewed respondents have migrated all alone, unaccompanied, they didn't speak Italian and had illegal status. These elements have a great impact on their emigrational experience and, inevitably, on their live stories.

Cuvinte-cheie: badante, asistarea bătrânilor, spațiu domestic, societate de primire, costul migrației

„Era ca o închisoare, o fost pentru mine... eu îmi aduc aminte închisoare, exact, și în închisoare, spuneam că în închisoare oamenii o duc mai bine... că mâncare sigur le dă... măcar în închisoare mai vorbesc unul cu altul dar acolo n-aveai nici cu cine vorbi...”
(A., 55 de ani, Bacău, educatoare).

Studiul își propune schițarea unor direcții teoretice privind identitatea femeii în procesul de migrație, *cu focalizare pe particularitățile muncii disponibile* pentru emigrate în spațiul de destinație : asistarea bătrânilor, 24 de ore din 24, la domiciliul acestora, în cele mai multe din cazuri, sau menaj. Microinstituția – domiciliul – ca principalul spațiu de desfășurare a activității emigrantei

corespunde, în studiul de față, cu instituția totală din viziunea lui Erving Goffman, în lucrarea *Aziluri*: „Unul din elementele fundamentale ale organizării societății moderne constă în faptul că individul tinde să doarmă, să se destindă și să muncească în locuri diferite, cu co-participanți diferiți, sub incidența unor autorități diferite și fără o planificare rațională generală” (2004, 17). Dărâmarea granițelor care separă în mod firesc aceste trei sfere ale vieții constituie principala trăsătură a instituțiilor totale. În cazul badantelor, toate aspectele vieții se desfășoară în același loc și sub incidența uneia și aceleiași autorități : spațiul domestic, oferit de unul din copiii bătrânului asistat. Principala diferență dintre instituțiile totale și spațiul domestic constă în faptul că

instituțiile totale implică existența unui număr mare de indivizi aflați în același loc. Această perspectivă asupra migrației justifică investigația unui teren încă modest explorat în literatura de specialitate. La baza alegerii explorării situației femeii emigrate în Italia se află două motivații: specificul muncii rezervate emigrantelor și impactul asupra identității acestora; numărul ridicat de femei emigrate², dedus mai ales din studii privind efectele emigrării asupra celor rămași acasă și mai puțin prin a celor migrați. Tema supusă atenției a recurs la metoda biografică bazată pe interviu de tip povestirea vieții, la observația participativă și la documentare. Pornind de la o eșantionare prin metoda bulgărelui de zăpadă și ținând cont de o serie de variabile precum: vârstă, nivel de educație, mediu de proveniență, starea civilă, experiență de migrație, am realizat 20 de interviuri cu femei emigrante în Italia. Trebuie remarcat că emigrantele *nu cunoșteau limba italiană și aveau statut ilegal* la debutul experienței migratorii. Aceste elemente au influențat, în mod semnificativ, viața emigrantelor. Studiul, a pornit, în primul rând, de la premisa că munca unei emigrante, de cele mai multe ori în îngrijirea unui bătrân, la domiciliu, 24 de ore din 24, are impact asupra sănătății fizice și psihice a acesteia. A doua premisă, valorizarea diferită a experienței de migrație, în funcție de identitatea sociopersonală din momentul emigrării. În analiza interviurilor am optat pentru o abordare de tip *bottom-up*, similară analizei de tip etnografic. Abordarea presupune individualizarea unităților de analiză dependente de context, cu scopul construirii unei structuri interpretative, a unui model teoretic. Acestei grile de analiză tematice i-am adăugat, pe parcurs, o analiză a evoluției subiectului: școlară, profesională, familială, ocupațională, religioasă, migratorie pentru a evidenția transformările identitare ce au însoțit aceste traiectorii. Cercetarea empirică a fost realizată în perioada octombrie 2006 – februarie 2007,

cu prilejul unui stagiu Erasmus la Universitatea de Studii din Torino. Acest fapt a permis contactul direct cu cotidianitatea imigranților români la Torino, a facilitat observația participativă, accesul la cercetări italiene pe tema migrației, pentru a avea o viziune a fenomenului din prisma societății de primire, accesul la conversații din cotidianul emigranților români și la subiecți, în ultimă instanță. Așadar, o primă etapă a constat în analiza documentelor disponibile cu privire la migrația străniera în Italia, în general și la emigrația femeilor, în particular. Aceste lecturi au ajutat în desprinderea unor teme recurent problematizate în cercetări, cum ar fi: călătoria, lucrul, sănătatea, întregirea familiei, costurile migrației, rolul badantelor în familia italiană și în sistemul de welfare italian. Aceste teme au contribuit la îmbogățirea grilei de interviu și a ipotezelor. Limita acestor studii, în general calitative, constă în faptul că interviurile au fost luate fie în limba italiană, fie prin intermediul mediatorilor culturali, fapt ce a făcut ca vocea subiectului să fie sărăcită de anumite semnificații care ar fi fost extrem de valoroase în analiză. O focalizare a atenției asupra imigrantelor române este de dată recentă³, majoritatea studiilor de până acum fiind preocupate de situația imigrantelor de origine arabă, a căror situație particulară și experiență migratorie îndelungată pe teritoriul Italiei au atras interesul cercetătorilor și nu numai. „Terenu” sociologic și caracterul explorativ al acestei cercetări au impus, după cum era de așteptat, o serie de exigențe specifice care se concretizează în limitele cercetării. Timpul limitat – specificitatea muncii badantelor – a făcut dificil accesul la subiecți. Din această cauză, o serie de interviuri au fost luate în cadrul unei biserici din Torino. Dimensiunea religioasă ce a însoțit unele dintre povestirile vieții constituie o variabilă importantă în cadrul analizei. Limitele acestei experiențe pot fi surprinse prin existența unui număr echilibrat de interviuri luate în contexte diferite de cel al bisericii.

O perspectivă privind studiile de gen asupra migrației

Studiile privind migrația feminină dețin un loc central în cercetări curente; în cadrul European Social Science History Conference, din aprilie 2000, a XI-a sesiune a fost consacrată migrației feminine. Mare parte din lucrările Conferinței privesc femeia prin prisma unei dimensiuni structuraliste referitoare la participarea femeii în câmpul muncii (în 1880-1914 și astăzi) și a unei dimensiuni referitoare la opțiunile limitate, valabile pentru femei. Analizând literatura sociologică începând cu anul 1990 consacrată femeilor în procesul de migrație, Silvia Pedraza (1991) remarcă trei direcții ce structurează această literatură: raportul dintre gen și decizia de a emigra; inserția femeilor migrante în structurile productive; și transformările raporturilor de gen în cadrul populațiilor migrante, acest fapt putând fi observat după sosirea lor în spațiul de destinație, sau în cadrul statului sau regiunii de proveniență.

Mare parte din cercetările italiene privind migrația femeilor se opresc mai ales asupra unor aspecte cu caracter descriptiv privind migrația (Castiglioni, 2001; Mazzacurati, 2003; Amadei, 2005). În contextul de față, m-am oprit asupra a două lucrări de referință. Lucrarea aparține lui Maurizio Ambrosini, *Sociologia delle migrazioni*, în capitolul „Donne immigrate e famiglie transnazionali” („Femei imigrante și familii transnaționale”) tratează aspecte referitoare la: amplexarea migrației feminine la nivel global, tipuri de discriminare, descalificarea implicată de migrație, concentrarea în munca domestică⁴. În viziunea acestui autor, profilul muncii domestice implică: îngrijirea casei, prestații de tip asistențial și parasanitar (a ține totul în ordine, a așeza bolnavul în pat, a-l ridica, medicație), companie și sprijin emoțional, disponibilitate extinsă în suplینirea absenței membrilor familiei, co-rezidență. Prin aceste precizări, autorul trasează o serie de repere clare,

edificatoare într-o abordare a fenomenului migrației din perspectiva identității femeii implicate în procesul migratoriu. Studiul realizat de Eleonora Castagnone, Michael Eve et alii *Madri migranti. Le migrazioni di cura dalla Romania e dall'Ucraina in Italia: percorsi e impatto sui paesi di origine*, explorează strategiile adoptate de femeile emigrate în evaluarea consecințelor „sistemului informal de welfare transnațional” pentru ele și familiile lor, și în general, pentru societatea de origine și de primire.³⁰ Printre *interogațiile cercetării* se numără: există un *care drain*, analog *brain drain*-ului, concept evocat frecvent în asociere cu migrația calificată? Serviciile prestate de femei în Italia vitregesc de afectivitate și asistențialitate familiile din România și Ucraina? Se poate vorbi de o carență în serviciilor *di cura*, de îngrijire, ca de o problemă socială, fiind necesare intervenții specifice de politică socială? Pentru lucrul în co-rezidență, autorii prezintă o serie de avantaje pentru cele care aplică o strategie relativ temporară de migrație: se poate economisi din salariu sau se poate găsi protecție în cazul unui statut ilegal. Pe de altă parte, această situație poate comporta costuri semnificative, semnalate de literatura internațională: violență fizică și sexuală, orar de lucru interminabil, umilință, restricții privind accesul la spații din afara casei. Se vorbește frecvent de o reîntoarcere specifică secolului XVIII când se folosea servitori la îngrijirea spațiului domestic. Cercetătorii evidențiază însă prin existența unor raporturi bune cu familia angajatoare.

Un studiu valoros la nivel internațional (și care a reprezentat un teren conceptual profitabil în demararea lucrării prezentate anterior), este cel al lui Rachel Salazar Parrenas, *Servants of Globalization. Women, migration and Domestic work*. Autoarea aduce contribuții teoretice semnificative privind maniera în care ocupații locale, domestice, capătă valențe globale folosind experiența de migrație a lucrătoarelor domestice filipineze emigrate în Roma și Los Angeles prin prisma a patru instituții-cheie:

statul-națiune, familia, piața forței de muncă, comunitatea de migranți.

În etapa de creionare a *contextului cercetărilor românești pe tema migrației*, vom face apel la lucrarea *tur-retur*. *Convorbiri despre munca în străinătate*, coordonată de Zoltán Rostás și Sorin Stoica. Lucrarea reunește o serie de povestiri ale imigraților români, culese de studenții de la Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, împărțite tematic. «La îngrijit băbuțe» este partea tematică ce răspunde studiului de față, interviul «Pentru copii pleci di-acasă, n-ai încotro!» (E.C. 46 de ani, jud. Bacău) fiind reprezentativ în acest sens.

Cercetarea *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006* prin studiul de caz „Mitul străinătății la Nănești-Vrancea” de Georgiana Păun oferă, prin „vocile” localnicilor emigranți din Nănești în Italia, o imagine a percepției acestora privind experiența lor de migrație. În ceea ce privește „gramatica” migrației, elementele de structură, acestea reprezintă un punct comun cu povestirile vieții româncelor din Italia. Povestirile emigrantelor din Nănești se diferențiază doar prin detașarea ce transpare în discursuri, generată de contextul luării interviului (în concediu, acasă), și prin faptul că mare parte dintre ele au emigrat alături de soț, partener, aspect ce contribuie semnificativ la o trăire diferită a experienței migratorii comparativ cu femeile singure emigrate.

O abordare a migrației din perspectiva transformărilor identitare

Sprrijinindu-mi opțiunea pentru această temă și pe afirmația lui Robert E. Park (*apud* Tabboni, 1993, 201), conform căreia, ca fenomen social, migrația nu trebuie studiată doar prin prisma efectelor sale evidente, ce se manifestă în schimbări de obișnuințe și obiceiuri, ci și pornind de la aspecte subiective care devin recognoscibile în schimbările

de personalitate pe care le produce aceasta, intenționez să abordez discursul asupra migrației printr-o atenție focalizată în mod prioritar asupra actorului și restructurărilor identitare ce îl însoțesc în acest proces.

În cazul nostru actorul este reprezentat de imigranta din România ce optează pentru migrație ca strategie de viață pentru a-și întreține familia, pentru a susține educația copiilor și *ca să fie în rând cu lumea*. Focalizarea atenției asupra acestui subiect este îndreptățită nu doar din prisma efectelor incommensurabile ce se revarsă asupra dimensiunii psiho-socio-afective a copiilor rămași acasă și a *dizlocării* socio-afective din cadrul familiei, ci și de metamorfozele identitare inerente oricărui individ care emigrează. Cazul femeilor este cu atât mai relevant, cu cât specificitatea muncii lor în societatea de primire, spațiul domestic închis și timpul solicitat, marchează în mod definitiv re-socializarea și reconstrucția identitară.⁶

Migrația ca proces, conjugată cu identitatea ca proces, *ca practică și nu ca substanță* (Poggio, 2004), configurează un subiect de analiză ambivalent: o identitate a femeii la doi poli care pendulează între *lumea veche și noua lume*. Așadar, în spațiul de origine, avem percepția unei femei ieșită din grila de sarcini atribuită prin socializarea sexuală și situată în ipostaza de *breadwinner* (Cohen, 1996), iar în spațiul de destinație ni se înfățișează femeia tocmai în ipostază de care s-a desprins prin emigrare.

Considerăm justificată necesitatea și actualitatea problemei cu cât se plasează într-un context în care studiile de specialitate vorbesc tot mai mult despre *feminizarea migrației* (Ambrosini, 2005).

Am pornit de la premisa că specificul muncii imigrantei (într-un spațiu domestic închis, în îngrijirea unui bătrân) marchează în mod definitiv restructurarea identitară. În vederea înțelegerii și explicării reconstrucției identitare din perspectiva prezenței imigrantei în spațiul domestic definit ca o *microinstituție totală* s-a impus, în mod profitabil, apelul la lucrările *Aziluri* de Erving Goffman și *Construirea socială a*

realității de Peter Berger și Thomas Luckmann.

În urma analizării materialului empiric s-au desprins o serie de teme care tratează: situația și settingul migrației; restructurarea identității – instanțe ale resocializării în societatea de primire; *lavoro fisso*⁷ – laborator al restructurărilor identitare; remigrația.

Fenomenul migrației comportă o anumită ciclicitate, o pendulare care marchează progresiv metamorfozele identității actorului migrator:

- etapa de emigrare, de *desprindere*, corespunde la nivel identitar cu *șocul biografic* și cu *etapa de re-socializare*;
- integrarea în sectorul secundar al muncii din societatea de primire corespunde cu forme directe sau indirecte de restructurare a identității;
- remigrația coincide cu conștientizarea restructurărilor identitare petrecute în spațiul de destinație.

Vom prezenta aceste etape, așa cum s-au desprins în urma analizării materialului empiric, debutând cu o serie de repere privind contextul emigrării. Settingul migrației vizează un context macro al deciziei de a emigra, economic, social. Transformările macro-structurale sunt însoțite de șocuri biografice care se manifestă la nivelul vieții individului, *formând împreună o unitate de semnificație, o serie istorico-biografică* (Stănciulescu, 2002). În 75% din interviuri subiecții au vârsta cuprinsă între 42 și 57 de ani, așadar aparțin seriei istorico-biografice a anilor 1950-1960 caracterizată de dictatura proletară, industrializare, cooperativizare, cărora li se adaugă Revoluția din 1989, democratizarea, disponibilizarea, șomajul și recent, emigrarea. Deschiderea porților către Europa sau aprobarea vizelor au coincis cu disponibilizări în masă și cu un număr crescut de femei rămase fără locuri de muncă. Imposibilitatea găsirii unui loc de muncă era compensată de posibilitatea pensionării pe caz de boală: „Toți îmi spuneau să mă pensioneiez pe caz de boală... N-am acceptat, dar m-am îmbolnăvit, am făcut operație...după

șase luni de operație am venit aici...” (V., Craiova, 55 de ani, funcționar); migrația în mediul rural: „Eu așa mi-am pus în gând să mă duc la tata, că tata-i din Valea Lupului! Am zis că mă duc, îmi ieu un porc, o văcuță, acolo și îngrijesc niște animale, fac ceva ca să-mi duc mai departe casa”(A., Iași, 50 de ani) sau posibilitatea de a emigra.⁸

Instanțe ale resocializării în societatea de primire

Elementele prezente în discursul subiecților cu privire momentul sosirii în spațiul de primire vizează: căutarea unui loc de muncă, contactul cu noua cultură, învățarea limbii, stresul permanent asociat cu plățirea datoriei.

„Nu vorbeam prea multe pentru că bătrâna mea era surdă... după două luni spunea doar atât: «Sunt frumoasă... Când vine Giuliana? Cu ce mă îmbraci astăzi?»”. (T., Odobești, 53 de ani, muncitoare necalificată)

„...bătrânii au probleme cu capul, cu memoria... asta la care lucrez are 75 de ani, dar nu e întreagă la minte... e multă suferință și durere aici.” (V., Târgu Neamț, 36 de ani, infirmieră)

„Bătrâna are o paralizie. De un an nu vorbește... Încă eu m-am învățat așa, m-am învățat singură...” (E., Iași, 57 de ani, bucătăreasă la un spital, coafeză)

Debutul experienței migratorii și impactul acestuia asupra transformării identității sociale a femeii poate fi explicat prin conceptul de *alternare* oferit de Berger și Luckmann în lucrarea *Reconstrucția socială a realității*. Autorii pornesc de la premisa că socializarea este permanent modificată. Pluralitatea lumilor trăite face ca multiplele socializări secundare să se succedă sau să se suprapună, fiecare aducând transformări identității individuale. În anumite situații, cum este cazul migrației, se impun transformări totale

(*alternări*) care implică un proces de *resocializare*. *Alternarea* presupune destruc-turarea realității construite anterior și construirea altei identități, un *șoc biografic* sau o *ruptură biografică*. Una dintre condițiile sociale cele mai importante care determină reușita resocializării constă în existența unei structuri de plauzibilitate eficace, a unui laborator al transformării mediată pentru individ de Alții semnificativi. Structura de plauzibilitate trebuie să devină *lumea* individului, permițând *punerea în paranteze* a lumilor în care a trăit anterior. Acest fapt presupune reorganizarea aparatu-lui conversațional în așa fel încât con-versația să devină continuă, consistentă, frecventă, intensă, în timp ce legăturile cu reprezentanții vechii sale lumi încetează sau sunt controlate și reinterpretate. Limbajul nu reprezintă doar mijlocul prin care cunoașterea este acumulată și transmisă ci și instrumentul prin care realitatea vieții cotidiene este construită. În acest context, putem spune că, la debutul experienței migratorii, structura de plauzibilitate aparținând noii lumi a femeii emigrate este o structură *fragilă*, definită de un limbaj sărac, transpus într-o conversație prea puțin *continuă* sau *intensă*. În societatea de primire se pot constitui în agenți ai resocializării, membri ai rețelei de sprijin care au facilitat imigrarea femeii în primă instanță (rude, prieteni, vecini etc.), bătrânul/a asistat/ă, familia acestora. De regulă, bătrânii pentru care se solicită asistență la domiciliu suferă anumite boli care limitează contribuția lor la re-socializarea imigrantei :

Un alt factor care îngreunează procesul de resocializare este reprezentat de specificul muncii de îngrijire, *lavoro di cura*, ce implică o solicitare permanentă a badantei. Există și situații în cadrul cărora resocia-lizarea se produce cu succes, prin contribuția Celorlalți Semnificativi ai bătrânului asistat.

Șocul care marchează debutul trans-formării identitare este definit, mai ales prin dificultatea realizării comunicării. Din acest punct de vedere în prima fază, resocializarea, se aseamănă cu socializarea primară :

necunoașterea limbii determină o căutare a celorlalți a co-naționalilor. Limba este principalul instrument prin care badantele își pot apăra autodeterminarea identității nu atât în raport cu italieni cât în relația lor cu românii care intermediază acest raport în prima fază a migrației. Comunicarea într-un spațiu străin e deseori asociată, în discursul subiecților, cu posibilitatea de a se *apăra* iar pentru a ajunge *să știi să faci glume*, adică să cunoști în profunzime nuanțele limbii este nevoie de un proces de durată. Acest fapt conduce la auto-marginalizare, *la tendința de a sta deoparte*, fapt ce are repercusiuni asupra *eului*, asupra sentimentului de auto-nomie și autodeterminare, constituindu-se într-o formă de degradare a acestuia :

„E foarte rău să nu comunic... La început am avut o criză. Dacă nu știi să comunic, să te aperi, e foarte greu. Simți nevoia să zici câte ceva, să explici și dacă nu ai posibilitatea asta...” (B., Marginea, 45 de ani, casnică)

„Am vrut să învăț pentru că eu acolo cât am fost, româncea ce era obraznică pentru că dacă eu îi spuneam ei să mă reprezinte în fața lor ea spunea în favoarea ei, așa o persoană rea, am simțit eu așa, adică vedeam cum face, cum s-o purtat ea și cum și-o bătut joc de mine...” (V., Piatra Neamț, 37 de ani, infirmieră)

O badantă nu poate renunța la locul de muncă fără să anunțe familia italiană. Așa se explică faptul că debutul la un loc de muncă al noii venite este marcat și de prezența badantei care renunță la acel post și care, cu foarte mare probabilitate, este tot româncă. În aceste circumstanțe se individualizează un alt posibil agent al resocializării, agent care de multe ori perturbă acest proces prin confuziile intenționate pe care le generează prin intermedierea relației bătrân-badantă : „Româncele sunt tare rele în Italia, nici nu te sună, nici nu te ajută...” (E., Bacău, 47 de ani, electrician). Se constată o percepție

asupra româncelor în funcție de context, *în Italia...* Astfel, noul model cultural cu care se confruntă imigrata declanșează conștientizarea inutilității vechilor *rețete* și necesitatea construirii unei noi structuri de plauzibilitate. Vechea identitate și tot ce este legat de aceasta reclamă o reinterpretare în interiorul universului simbolic care legitimează noua realitate. Acest tip de reinterpretare marchează *ruptura biografică*.

Strategiile de găsim a unui loc de muncă

Strategiile de găsim a unui loc de muncă sunt din cele mai diverse și comportă un caracter dinamic impus de specificul muncii disponibile pentru imigrante, îngrijirea bătrânilor. Printre cele mai frecvente forme de găsim a lucrului se numără apelul la rețeaua de sprijin, la cunoștințe, la cumpărarea unui loc, la biserici. Traseul ocupațional al imigrantei are un contur sinuos, definit prin întrepreri (cauzate de diverse motive: *n-am mai putut rezista, am fost nevoită să plec acasă, a murit bătrâna*) urmate de alte căutări de lucru. Una din strategiile frecvent întâlnite este reprezentată de înlocuirea unei badante care dorește să revină, temporar, în țară: „Am stat în locul verișoarei mele” (E., Brașov, 47 de ani, electrician). În ceea ce privește cumpărarea locului de muncă, în general, aceasta este intermediat de o persoană de contact, tot o imigrantă care dispune de o rețea de sociabilitate extinsă atât în rândul italienilor cât și a imigranților: „M. mi-a făcut legătura cu un italian. I-am plătit de trei ori câte 350 de euro italianului. Până acum nu am făcut nimic, doar mi-am plătit datoriile...” (L., Roman, 37 de ani, asistent medical). Sunt situații în care imigrantele lasă drept garanție a plătirii locului de muncă, documentele de identitate: „O ducea la locul de muncă și trebuia să-i dea pașaportul garanție până îi dă banii” (D., Sipote, jud. Bacău, 43 ani, croitorie). Cumpărarea locului de muncă implică o serie de riscuri: „Cumnata mea a cumpărat un loc

de muncă și după câțiva timp a murit baba...” (V., Piatra Neamț, 35 ani, croitorie). Trebuie menționat că în interviuri apar, cu precădere, informații de mână a doua privind vânzarea locurilor de muncă, povestiri despre experiențele altora⁹. Fiind vorba de un subiect delicat, declanșează o reacție de apărare a prestigiului. În cadrul observației participative am asistat la o serie de conflicte generate de remunerarea acestui tip de serviciu. De exemplu, imigrantele care sunt nevoite să cumpere un loc de muncă, consideră, ulterior, că suma solicitată e „nedrept” de mare și se gândesc să ofere în schimb un dar, *un goblen, un mileu croșetat*, fapt ce duce la declanșarea conflictului.

Statutul de imigrant ilegal îngreunează procesul găsimii unui loc de muncă direcționând solicitările de sprijin către mediile informale de căutare, de aici și *sfrutamento*, situația de exploatare ce se instalează prin vinderea locurilor de muncă de către cele care au o experiență de migrație îndelungată.

Recomandările constituie un element esențial în procesul de găsim a unui loc de muncă:

„Eu o aduc pe sora mea, da’ nu-n probă! Ea a lucrat doi ani di zile la o familie, știe perfect limba, știe să gătească, știe tot, dacă o acceptați s-o aduc o acceptați deja. Eu vă zic că-i brava! Dacă nu, eu n-o aduc din România ca s-o plimb...” (G., Onești, 44 de ani).

La început a fost greu... am fost speriată și stresată, și nervoasă...

Aceasta este fraza din toate discursurile care definesc perioada de început a procesului migratoriu. Acest *la început* marchează *punerea între paranteze* a vechii lumi, a vechiului model cultural care-i dă o siguranță și înfruntarea *noii lumi*. Se instalează *ruptura biografică*. Etapa este caracterizată de o stare de nesiguranță, de stres asociat cu datoria și cu dificultatea găsimii unui loc de

muncă, de lipsa instrumentului principal de gestionare a noilor transformări identitare, limba italiană, de căutare a unor elemente de sprijin, a unor instanțe care să contribuie la construirea noii structuri de plauzibilitate.

„Mi-a fost greu la început, nu știam limba... era nervoasă, nu se putea ridica, trebuia să o iau în brațe, într-un căruț, o hrăneam, făceam cumpărături, nu știam produsele, m-am înșelat de câteva ori la mercato...” (E., Iași, 57 de ani, bucătăreasă)

„...eram străină de tot, complet... totul era nou pentru mine... pentru că nu puteam să vorbesc, să-i țin companie, mă puneam să fac treabă mereu... Dacă eu nu știam un cuvânt și ea deschidea sertarele cu nu știu câte mii de paste, când să mai învăț toate pastele alea... Am fost speriată și stresată și nervoasă... Drept din cer am căzut... După trei săptămâni am luat un număr de telefon, apoi altele, timp de trei săptămâni nu am vorbit cu nimeni nimic... O fost o teroare pentru mine, trei săptămâni trei ani au însemnat pentru mine... Nimeni nu a știut că sunt plecată, trei săptămâni am fost ca pe altă planetă...” (E., Bacău, 47 de ani)

Față în față cu noua lume și dispunând de o structură de plauzibilitate „fragilă”, impulsul imigrantelor este de a se reîntoarce în spațiul de origine, însă datoriile, fără de care nu ar fi putut emigra, le constrâng să „suporte” situația în care se află: „Dar noi trebuie să suportăm toate, toate, toate astea, tot ce-ți fac *ei* în felul ăsta urât în care te tratează ești obligat să-l suportă! De ce? Pentru că eu când am venit aici, tot imediat, în secunda următoare mă întorceam, dar eu, având bani împrumutați de drum cum puteam eu să mă întorc înapoi! ? Deci am fost obligată de niște situații economice să tot îndur, să tot îndur... Mai stau încă luna asta ca să-mi fac să-mi plătesc drumul cu care mă întorc...” (V., Craiova, 55 de ani, a lucrat la mină, într-un oficiu)¹⁰.

„Lavoro fisso” – laborator al restructurărilor identitare

Pentru o înțelegere în profunzime a metamorfozelor identitare ce însoțesc femeia emigrată, se impune să introduc în analiză o descriere a spațiului domestic în care aceasta își desfășoară viața de fiecare zi, din perspectiva extrem de valoroasă oferită de Erving Goffman în *Aziluri*. Pornim de la realitatea conform căreia spațiul domestic închis este definit de subiecți ca o *închisoare, o micro-instituție totală*. În contextul în care unul din elementele fundamentale ale organizării societății moderne constă în faptul că individul *tinde să doarmă, să se destindă și să muncească în locuri diferite, alături de co-participanți diferiți, sub incidența unor autorități diferite și fără o planificare rațională generală* (Goffman, 2004, 17), autorul consideră că *trăsătura centrală a instituțiilor totale* poate fi descrisă ca fiind dărâmarea granițelor care separă în mod normal aceste trei sfere ale vieții. Așadar, vorbim, în primul rând, despre faptul că toate aspectele vieții se desfășoară în același loc și sub incidența uneia și aceleiași autorități: spațiul domestic, respectiv unul din copiii bătrânului asistat. Se practică ruptura cu oricare dintre lumile experimentate de aceștia, toate fazele activității zilnice sunt *programate strict*, unei activități îi urmează o alta la o oră prestabilă. La fel ca și în cadrul instituțiilor totale, imigranta ia cunoștință de o serie de *reguli ale casei*, un set de recomandări care descriu ciclul de viață al individului. Principala diferență dintre instituțiile totale și spațiul domestic constă în faptul că instituțiile totale implică existența unui număr mare de indivizi aflați în același loc:

„Pot să spun că mă trezesc în fiecare noapte de 3-4 ori, o duc la baie pentru că e confuză, nu știe unde este baia... Uneori nu vrea să meargă la baie. Ei, trebuie să o conving că acolo este baia de fapt; la ora 7:30-8:30 îi dau micul dejun după care o duc la baie, o spăl ca pe un copil și încep să o îmbrac

exact ca pe un copil mic, ciorăpeii, cămașa... (râde) Apoi eu fac ordine în casă... La 11:30 încep să fac mâncare, la 12:30 este prânzul, se mănâncă și acolo tot ca la un copil trebuie să-i explic... Are 93 de ani... După prânz îi dau pastilele, la 14:30 o duc să doarmă, spre norocul meu pot să dorm și eu și la 16:00 o trezesc, o gustare, o pun în fotoliu să urmărească la televizor... Adoarme... în timpul ăsta citesc o carte... La 6:30 trebuie să pregătesc cina... Iarăși la masă, iarăși ca un copil, iarăși răbdare... Aseară lua minestra (supa) din farfurie și o pune pe masă... Nu mă lasă întotdeauna să o hrănesc... Este o persoană autoritară... La 21:30 termin de hrănit pe băbuță, spăl vasele, pun totul în ordine... Și după aia o pun în pat să doarmă, între ghilimele că doarme *part time*. Deja somnul meu nu mai este liniștit, dorm în aceeași cameră cu ea.” (E., Piatra Neamț, 27 de ani)

Forme de degradare a eului în microinstituția domiciliară

Izolarea inerentă muncii la domiciliu reprezintă prima restrângere a identității femeii. Acest fapt este însoțit de o renunțare la rolurile deținute de femeie înainte de intrarea în spațiul domestic al îngrijirii.

La *punerea între paranteze a vechii lumi sociale* contribuie o serie de forme directe sau indirecte de înjosire a eului:

- *degradare fizică* (prin hrană, îngrijirea fizică a bolnavului);
- *degradare interpersonală* (agresiunea fizică/ sexuală a femeii);
- *degradare morală* prin perturbarea *autonomiei acționale a femeii* (nevoia de a cere permisiunea pentru lucruri pe care eul le considera firești *înainte (să dea un telefon)*);
- renunțarea la elemente ce-i definesc personalitatea (numele, vestimentația, intimitatea, lipsa timpului personal).

„...trebuia de dimineața până seara să muncești pentru ei, geamuri, nu discutai cu nimeni... Mai rău ca în închisoare, pentru că în închisoare dacă aș fi fost, bine, erai în închisoare, dar acolo măcar îți dădeau *o felie de pâine și o cană de apă sau de ceai*... că acum în închisoare cred că o duc mai bine decât noi, că mâncare sigur le dă, le dă bună, nouă nu ne dădea să mâncăm și ne dădeau să muncim mai rău ca sclavii. Și-atunci... *măcar în închisoare mai vorbesc unul cu altul, dar acolo n-aveai nici cu cine vorbi.*” (A., Bacău, 55 de ani, educatoare)

Privarea de hrană este asociată cu *timpul* pentru alte activități de desfășurat: „ei caută să te stoarcă așa... Nu ca să duci o viață normală, dar stai oleacă, domnule, *dar nici nu aveam timp să-mi fac de mâncare*... mâncam o roșie cu pâine, nu aveam timp să-mi fac de mâncare! Așa, atâta alergătura era...” (E., Bacău, 43 de ani).

În corelație cu *timpul* și hrana, din discursul subiecților emerge o temă constantă care vizează *starea de sănătate a femeii*, atât la nivel fizic, cât și psihic:

„Nu mai puteam, nu mai rezistam, eram galbenă, eram slăbită, aveam 60 de kile, eu cu 85 de kg ajunsă aicea... Nici nu mă cunoșteai... Eram demoralizată tare, eram chiar muncită, de la 6 dimineața până la 10 seara...” (G., Onești, 44 de ani).

Aceste stări sunt specifice începutului experienței de „îngrijire domestică”. Ulterior, se ajunge la o echilibrare a gestionării restructurărilor identitare specifice debutului. Absența unui suport conversațional ca formă de defulare este suplinită, de cele mai multe ori, de *plâns*:

„Un an și patru luni numai am plâns, mă culcam plângând, mă trezeam plângând... cu gândul la familia mea, la copilul meu...” (E., Brașov, 47 de ani, electrician).

Există și situații în care pastilele capătă rolul de instrument de apărare a eului împotriva stresului cotidian, luând forma unui *calmant social* care „te mai ridică de morale”¹¹: „Mă duc la prietena mea acum, să o încurajez, i-am luat niște Xanax c-am mai luat și eu... *îți mai ridică de morale...* (râde)...” (Ana, Iași, 55 de ani, croitoreasă).

O altă formă directă de contaminare specifică instituțiilor totale, dar și spațiului domestic în cadrul căruia se manifestă viața socială a badantei este reprezentată de *deposedarea de bunurile personale*. Aceasta este o formă de contaminare uzată, cu precădere, de familiile aristocrate. Privarea de elemente personale, precum vestimentația, o marcă a gustului, a imaginii de sine, marchează trecerea de la o identitate *manifestă, activă* la o identitate reprimată, ascunsă sub anonimatul unei uniforme. Demoralizarea completă este declanșată și de simbolul pe care îl reprezintă uniforma în acest context: este un indicator al instituționalizării, al *înregimentării* și al condiției de slugă.

Când agentul contaminator este o altă ființă umană, individul suferă o contaminare în plus, din cauza contactului interpersonal forțat, și, în consecință, a relaționării sociale forțate. *Contaminarea interpersonală* este întâlnită frecvent în situația badantelor, însă este sesizabilă opțiunea de a omite aspecte ale activității care înfățișează degradarea eului, din dorința de păstrare a aparențelor, de apărarea prestigiului. Se remarcă evitarea descrierii momentelor neplăcute ale îngrijirii identificate în interviuri, dar și prin intermediul observației participative, care sunt de natură fizică și de natură sexuală. Degradării fizice datorate hranei i se adaugă o degradare din exterior impusă de tipul activităților de îngrijire pe care trebuie să le facă badanta:

„...avea prostată și furtunele cu pungă să facă urina... Tremuram toată până îl duceam în baie... pentru prima dată când am văzut un bolnav așa grav...” (B., Marginea, 45 de ani, casnică)

„Mă duc tot timpul și mă spăl pe mâini, îmi este scârbă, mă spăl pe mâini încontinuu... Am senzația că sunt murdară... Trebuie să îl ung cu cremă, să îl usuc cu foenul...” (E., Bacău, 47 de ani, electrician)

Umiliința e cauzată de nemulțumirile angajatorului și de *cuvintele jignitoare* în condițiile unei dăruiri totale din partea badantei. În ceea ce privește *agresarea sexuală*, aceasta este, de asemenea, întâlnită în experiența de migrație a badantelor și cu impact puternic asupra identității feminine. La acest tip de abuz sunt supuse cele care sunt imigrate ilegal, se află la debutul experienței migratorii și nu cunosc limba. Agresarea sexuală este alimentată, într-o oarecare măsură, și de stereotipurile formate în societatea italiană cu privire la femeile românce, respectiv acea branșă a femeilor emigrate care se prostituează. Acest fapt explică reticența manifestată de unele românce în acceptarea îngrijirii unui bătrân: „...la bărbați nu-mi plăcea să lucrez... să stai în casă cu un bărbat... cu o femeie altfel vorbești, o îngrijești...” (B., Marginea, 45 de ani, casnică).

Pierderea numelui poate constitui o dimensiune importantă a eului: „Și știi care-i chestia? Nu mă striga pe nume. Avea ceva în care sufla... o goarnă... numai sunetul ăla! Da' ce, suntem la casa de nebuni?” (M., Piatra Neamț, 27 de ani, studentă). Înlocuirea strigării numelui cu un sunet echivalează cu raportarea la badantă ca la o non-persoană, ca la o structură, „un robot” care poate îndeplini o comandă. O altă formă de adresare către badante este non-adresarea: „Nu-mi zice în nici un fel...” (E., Brașov, 47 de ani, electrician); „Aici nu mai ești doamna Lungu, asistenta-șefă, aici ești slugă...” (L., Roman, 37 de ani, asistent-medical). „Pentru că aici a fi român egal *donna della pulizia* (femeia care face curat) sau *badanti degli anziani*” (îngrijitoare ale bătrânilor). Aceste extrase aparțin subiecților cu un nivel de educație, cu o pregătire profesională. Din această

perspectivă putem vorbi de o înjosire a eului, de o degradare a dimensiunii profesionale a acestuia, o coborâre de pe scara ierarhică a prestigiului social. Există și cealaltă extremă: „signora” valorizată pozitiv de unii subiecți.

Goffman relevă, pe lângă aceste forme elementare și directe de agresare a eului, o sursă de înjosire cu efecte mai puțin directe și mai greu de evaluat de către individ: *perturbarea relației obișnuite dintre individ și acțiunile sale*. Modul cel mai sugestiv prin care poate fi perturbată *economia acțională a unei persoane* este obligația de a cere permisiunea sau resursele necesare pentru activități, pe care, în lumea din afară, individul le poate îndeplini în mod independent: fumatul, telefonatul, cheltuirea banilor. În instituțiile totale individul este obligat, în permanență, să facă eforturi conștiente pentru a evita problemele, renunțând, în acest sens, la anumite manifestări de sociabilitate:

„Deci cu cât se purta mai urât, îți băga frica în tine și atunci tu nu mai știai cum... și ți-era frică să te mai duci să dai un telefon acasă... uitai de tine...” (A., Bacău, 55 de ani, educatoare)

„Sâmbăta! Când ies cu baba da... cunosc fetele din piață, le-am cunoscut... dar nu stau cu ele la discuții că nu mă lasă baba, nu mă lasă să vorbesc în românește că-s geloase, zice că vorbești de ele... Ele tot au impresia că noi le bârfim... Eu încerc să le vorbesc în italiană, ele nu, nu te cred, că nu toți babele sunt așa, zic: *ei, da!*” (G., Onești, 44 de ani)

„Bucla”¹² despre care vorbește Goffman se regăsește și în povestirile vieții, în descrierea unor situații în care se demonstrează renunțarea la voința proprie: „Normal trebuia să ai dreptul măcar la jumătate de duminică, dar dacă eu plecam jumătate de duminică, după aia mă maltrata mai tare, și-atunci nu” (A., Bacău, 55 de ani, educatoare).

Statutul de badantă, definit ca degradant de angajator, impune tăcerea:

„Banii ăștia sunt câștigați cu multă umilință, tu ești servitoare, batanta, ștergi baba la fund sau moșul, tu nu poți să... Chiar dacă n-ai greșit și ei zic că ai greșit, tu trebuie să zici ca ei că altfel îți pierzi locul de muncă... Mai zici și adevărul, dar se supără...” (V., Craiova, 55 de ani)

Absența unui spațiu al lor constituie o altă manieră de înjosire a eului. Multe badante se bucură de camera lor dar nu au timpul în care să beneficieze de aceasta: „Aveam camera mea, în sufragerie, dar nu puteam să stau, aveam tot timpul ceva de făcut” (B., Marginea, 45 ani, casnică).

În povestirile subiecților se poate observa și o discreditare a bătrânilor asistați precum și o atitudine de condamnare a acestora pentru că au fost nevoiți a-și părăsi familia. Această variantă de șicanare, *bugging* cum o numește Goffman, este foarte greu de suportat în contextul în care multe dintre interviuate refuză să conștientizeze efectele absenței lor din cadrul familiei pe de o parte, sau își reprimă suferință declanșată de *ruptura* față de Ceilalți Semnificativi, pe de altă parte. *Ignorarea* suferinței la care e supusă de un bătrân asistat care vrea ca badanta să fie *veselă și vorbăreață* apare și prin reproșurile pe care le face angajatei că *plânge, ca de obicei, plânge*.

Strategii de gestionare a îngrădirilor conviețuirii: „adaptarea secundară”¹³

„Adaptările secundare îi furnizează instituționalizatului dovezi importante cum că este, în continuare, stăpânul propriei vieți și mai păstrează un oarecare control asupra mediului în care se află; uneori, o adaptare secundară devine o locuință pentru eu...” (Goffman, 2004, 17), ele conduc la o dedublare a sinelui. Aceste strategii de conservare a subiectivității pot fi cu greu regăsite

în interviuri, constituindu-se în elemente ce pot dăuna imaginii subiectului. Din interviuri apar două forme de adaptare secundară: *omisiunea* – în dialogul imigrantei cu bătrânii sau apropiații acestora, pentru a evita anumite aspecte neplăcute sau *disimularea*: „Când mă strigau de jos să mă duc să le fac și lor treabă eu mă prefăceam că nu aud... Dacă plecam și pățea ceva bătrâna, tot eu eram de vină” (T., Abrud, 48 de ani). Observația participativă dezvăluie alte metode, mai diverse, de adaptare secundară. În acest context se remarcă faptul că imigrantele comunică prin intermediul unei scheme caracterizate de o marcantă diviziune verbală: limba italiană oferă un cod lingvistic în sfera muncii, a legislației, a serviciilor, iar limba română conotează sfera raporturilor afective. Conversația reprezintă un instrument de conservare a propriei subiectivități. Astfel se explică de ce *telefonul* devine, pentru badantă, element de contrast al izolării și mijloc al socializării. Intensitatea folosirii telefonului la începutul experienței migratorii, evidențiază, încă o dată, importanța comunicării în conservarea propriei subiectivități.

Intrarea în legalitate reprezintă pentru imigrantă o formă de control asupra propriei identități, o formă de siguranță ce îi asigură un anumit grad de autonomie, de independență, în raport cu italienii. *A avea acte* înseamnă a avea un statut social, posibilitatea de a exprima propriile nevoi și drepturi. Ilegalitatea generează multe forme de abuz din partea italienilor, mărește distanța stabilirii raporturilor: angajatorul impune salariul care nu poate fi negociat, nu respectă drepturile badantelor (două ore de odihnă pe zi, hrană, loc de dormit, o zi liberă pe săptămână) la care se adaugă, în unele cazuri, abuzul fizic. *Moartea socială* a badantei nu-i permite să riposteze, poate doar să renunțe la locul de muncă, loc ce adesea este plătit, banii nemai-putând fi recuperați. Așadar *a avea acte* reprezintă un fel de *privilegiu* la Goffman, un instrument care conferă autonomie propriului eu.

Remigrația coincide cu autoevaluarea proiectului migratoriu și decelează

restructurările identitare în conștiința migrantei. Reîntoarcerea în familia proprie declanșează o eliberare a eului *înregimentat*: „Acasă am început să urlu, să țip când nu îmi convenea ceva. Copiii mi-au spus: «Mamă, dacă ai înnebunit, du-te înapoi!»” (T., Odobești, 53 de ani). În momentul întoarcerii acasă, prin raportarea la *vechea lume*, subiecții se află într-o stare de confuzie în raport cu ei înșiși și cu Ceilalți Semnificativi. Se remarcă „dezvățarea” de lumea unde s-a format prin experiența de migrație și debutul unui proces de readaptare. Tot acum sunt conștientizate costurile proiectului migratoriu (răcirea relației cu soțul, degradarea în plan afectiv a relației cu copilul) și beneficiile acestuia (întreținerea familiei, investiții în locuință și în educația copiilor). Unul din costurile majore ale migrației este reprezentat de distrugerea relației de cuplu. Raportul dintre femeia emigrată și soțul ei se rezumă, în unele cazuri, la banii pe care aceasta îi trimite în noua ei ipostază de *breadwinner*, în vederea acestor evaluări, femeile continuă să revină în Italia. Inițial toți subiecții și-au propus să stea *o viză*, trei luni de zile, de cele mai multe ori: plata datoriei, investiții începute și neterminate, un statut social mai bun comparativ cu cel anterior plecării, au condus la experiențe migratorii ce variază între 4 și 16 ani.

Concluziile cercetării

Cu precizarea că atât ipotezele elaborate în prima fază a cercetării cât și concluziile nu au un caracter *stabil* definitiv, vom prezenta o serie de *concluzii* ce s-au cristalizat în urma acestui studiu:

- Subiecții care au un *background* socioprofesional nesatisfăcător în țara de origine (proveniența din mediul rural, nivel de educație scăzut, munca în agricultură, consum de alcool al partenerului de viață, lipsa veniturilor, număr mare de copii) sunt cei care apreciază pozitiv

proiectul migratoriu. Subiecții care au un nivel de educație apreciază negativ această experiență.

- Remigrația se constituie într-un moment definitoriu care marchează o identitate socială în doi poli ce se reflectă în funcție de spațiul social în care se află femeia emigrată: societatea de origine, respectiv societatea de primire. Doar în momentul întoarcerii în societatea de origine, emigranta conștientizează efectele experienței de migrație asupra propriei identități, în special, și asupra familiei, în general.
- Femeile emigrate reclamă, în prima etapă a migrației, o stare de sănătate precară generată de condițiile muncii de îngrijire (alimentație sau lipsa unei alimentații corespunzătoare) sau probleme de sănătate vechi agravate în noua condiție.

- Debutul experienței migratorii este definit de prezența unui consum psihic intens generat de părăsirea familiei, datoria necesară emigrării, găsirea unui loc de muncă, diferitele forme de degradare a eului ce însoțesc femeia în munca la fix.

Pe lângă aceste concluzii s-au evidențiat o serie de aspecte demne de menționat:

- Umiliința pe care o trăiesc emigrantele nu decurge din munca pe care o fac zilnic (îngrijirea unui bătrân), ci umiliința din partea celor pe care-i îngrijesc (jignirile din partea bătrânului sau din partea familiei acestuia).
- Reflectând asupra momentului din timpul migrației, subiecții definesc perioada petrecută o punere între paranteze a propriei vieți, ca o perioadă netrăită.

Note

1. Termenul *badante* (it. *badare a* = „a asista, a avea grijă de”) desemnează acea persoană care oferă asistență și ajutor bătrânilor, adulților sau minorilor a căror autosuficiență, independență motorie și psihică este compromisă și care au nevoie de îngrijiri permanente.
2. Astfel, conform datelor furnizate de ISTAT, în Italia, la 1 ianuarie 2003 se aflau 44.348 de bărbați și 50.691 de femei, iar la 1 ianuarie 2006, 143.376 de bărbați și 154.194 de femei, adică numărul emigranților români a crescut cu 213,1%.
3. Acest fapt se datorează, probabil, și numărului ridicat de emigrante din România, în ultima perioadă.
4. Autorul vorbește, de asemenea, despre un clișeu *hiperfuncționalist* fundamentat pe o serie de caracteristici ale imigrației feminine: imigrantele apar ca partea cea mai acceptată în universul imigranților; suscită mai puțină teamă/rezistență chiar și când se află ilegal în acel spațiu; găsesc mai ușor serviciu, locuință. Pentru familiile italiene, colaboratoarele domestice reprezintă un adevărat punct de sprijin. Rolurile cu cele mai dense conotații afective sunt atribuite acestor colaboratoare.
5. Rezultatele acestei cercetări se fundamentează pe o analiză empirică condusă de Centrul de Studii de Politică Internațională din Roma (CeSPI) împreună cu Forumul Internațional și European de Cercetări privind Migrația (FIERI) din Torino.
6. Conform datelor furnizate de ISTAT la 1 ianuarie 2006, în Italia, se estimează că populația cu vârsta de 60 de ani și peste (care astăzi depășește 18% corespunzând la 13,8 milioane de persoane) ar putea reprezenta în 30 de ani 27% din total, în timp ce cota celor de peste 80 de ani ar putea trece de la 4%, în prezent, la 7% din totalul populației. În acest context, forța de muncă a imigrantelor este dirijată către sectorul secundar al pieței muncii. Româncele care ajung în Italia găsesc de lucru în sfera domestică, *cura domestica*, sau în îngrijirea bătrânilor, *badanta per gli anziani*. Stratificarea acestui sector se realizează în două dimensiuni: *lavoro fisso* (munca la fix) și munca la ore.
7. Munca la fix – denumirea uzuală pentru activitatea de îngrijire a bătrânilor concretizată prin conviețuirea *badantei* în aceeași locație cu familia italiană/bătrânul/bătrâna îngrijită. *Badanta* este termenul conferit prin legislația italiană femeilor care se ocupă cu munca de îngrijire a bătrânilor.
8. Conform Dossier Statistico 2006, Caritas/Migrantes, *Al XV-lea raport asupra imigrației*, privind *structura pe sexe* a imigranților în Italia, ponderea bărbaților o depășea pe cea a

femeilor până în 1998, după care numărul femeilor din România care emigrează în Italia este mai mare decât al bărbaților până în 2002. În acest an proporția femeilor și cea a bărbaților diferă cu un număr de circa 7.000 de persoane în plus pentru bărbați. După anul 2002, dintre intrările imigranților români în Italia, femeile au o pondere de peste 65% în fiecare an. (10.700 de femei față de 5.124 de bărbați în 2003, 16.000 față de 7.600 în 2004 și 24.000 față de 13.400 în 2005.)

9. Aspect evidențiat și în lucrarea *Dal blat alla vendita del lavoro – come sono cambiate colf e badanti ucraine e moldave a Padova*.
10. Am întâlnit, în studiile italiene, ipoteza potrivit căreia unul dintre motivele pentru care imigrantele își prelungesc șederea în Italia este dat de atașamentul profund față de bătrânul/a asistat/ă. Studiile vorbesc, de asemenea, despre o *globalizare a afectivității*, despre un *care drain* ce vine dinspre țările sărace către cele bogate. Am observat o serie de asocieri ale noilor agenți socializatori cu ceilalți semnificativi din vechea lume: „Era așa blândă, îmi aducea aminte de mama mea...”, însă declanșarea acestor emoții nu dă naștere dorinței de a prelungi șederea în societatea de primire, ci dimpotrivă: „Atât îmi doresc, să pot să ajung să am grijă de mama mea cum am avut grijă de această bătrână” (E., 27 de ani, Iași). Aduug acestui argument existența unor constrângeri de ordin economic.
11. După încheierea interviului, A. mi-a spus că temerea ei cea mai mare este aceea de a nu mai putea fi afectată de nimic. Acest fapt indică o consumare psihică dusă până la detașare, la indiferență, o „stoarcere de emoții”.
12. „Bucla” – o formă de perturbare care poate fi definită prin determinarea de către agent a unei reacții defensive din partea instituționalizatului cu scopul de a face din răspunsul acestuia ținta următorului său atac.
13. Adaptările secundare sunt practici care nu provoacă în mod direct personalul, dar le permit instituționalizaților să obțină satisfacții interzise sau satisfacții permise, însă prin mijloace interzise.
14. Alain Minc este de profesie consilier financiar, în prezent este președintele Consiliului de Supraveghere (pentru concurență) și al Societății lectorilor *Le Monde*. S-a născut la 15 aprilie 1949 la Paris. În ianuarie 2008 a devenit comandant în Legiunea de onoare, în contingentul Ministerului Culturii și Comunicației din Franța.

Bibliografie

- Ambrosini, Maurizio. (2005). *Sociologia delle migrazioni*, Bologna: Il Mulino.
- B.Ehrenreich, A. Hochschild. (2004). *Donne globali. Tate, colf e badanti*, Milano: Feltrinelli.
- Cohen, Robin. (1996). *Sociology of migration*, Cheltenham: Brookfield, Edward Elgar, c.
- Enrico, Miletto. (2004). *Sotto un altro cielo: donne immigrate a Torino: generazioni a confronto*, Torino: Editura Angolo Manzoni.
- Erving Goffman. (2004). *Aziluri*, trad. Anacaona Mândrilă, Iași: Editura Polirom.
- Marta, Castiglioni, *Essere donna, essere immigrata*, Milano, F. Angeli, ;
- Mazzacurati, Cristina. (2001). *Dal blat alla vendita del lavoro- come sono cambiate colf e badanti ucraine e moldave a Padova*, 145-177, în Caponio Tiziana (a cura di) *Migrazioni globali, integrazioni locali*, Bologna: Il Mulino, 2003.
- Novita, Amadei. (2005). *Con voce di donna. Migranti dall'Est straniere di casa*, Provincia di Parma, *Assessorato Pari Opportunita*, Supplemento al nr 5/2005 di Animazione Sociale.
- Parrenas, R.S. (2001). *Servants of Globalization. Women, migration and Domestic work*, Stanford: University Press.
- Păun, Georgiana, Mitul străinătății la Nănesti-Vrancea, în *Locuirea temporară în strainatate. Migrația economică a romanilor: 1990-2006*, (coord. Dumitru Sandu), studiu disponibil la adresa <http://www.osf.ro/ro/publicatii.php?pag=3#>
- Peter, Berger, Thomas, Luckmann. (1999). *Construirea socială a realității*, București: Editura Univers.

- Tabboni, Simonetta (a cura di). (1993). *Vicinanza e lontananza : modelli e figure dello straniero come categoria sociologica : Elias, Merton, Park, Schutz, Simmel, Sombart* / 4 ed, Milano : F. Angeli, 1991 ;
- Stănciulescu, Elisabeta. (2002.) *Sociologia educației familiale*, Iași : Editura Polirom, vol. I, II.
- Zoltan Rostas, Sorin Stoica. (2006). *Tur-retur : Convorbiri despre munca în strainatate*, vol.I, Bucuresti : Editura Curtea Veche.
- www.dossierimmigrazione.it (consultat în februarie 2007).
- www.fsd.ro (consultat în noiembrie 2006).
- www.istat.it (consultat în noiembrie 2006).

Primit la redacție : iunie 2008